

MOLNÁR-BODROGI ENIKŐ

Küldetéstudat, értékörzés és őszinteség – A 80 éves Bengt Pohjanen visszatekintése –

A kutatás célja, módszerei és anyaga

Bengt Pohjanen különleges értelmiségi típus a svédországi irodalmi mezőben.¹ Meänkieli anyanyelvű, három nyelven (meänkieliül, svédül és finnül) alkotó író, költő, film- és operaszövegkönyvek szerzője, fordító (tizenöt nyelv között), rádió- és tévéműsorok rendszeres meghívottja, egyesületet, színházat, nyelvi tanácsot szervez, szótár-, nyelvtan- és lapszerkesztő, s ezek mellett még nagyon sok mindennel foglalkozik, például ortodox lelkészként is szolgál a saját maga felépíttette överkalixi templomban.

Az író ebben az évben töltötte be a nyolcvanadik életévét, ezért fontosnak tartottam interjút készíteni vele elsősorban arról, miként látja több mint hat évtizedes pályáját, illetve milyen tervei vannak a jövőre nézve. Az elmúlt tizenöt év alatt figyelemmel követtem és kutattam a munkásságát. Több szóbeli interjút készítettem vele meänkieli nyelven, ezúttal viszont nem volt lehetőségem személyes találkozásra, emiatt írásban küldtem el neki a kérdéseimet, amelyekre ő ugyancsak írásban válaszolt. A szakirodalom általában a szóbeli interjúzásra vonatkozik,² emiatt a mostani módszeremet nehéz lenne egyértelműen besorolni valamelyik interjútípusba.

Pohjanen hálás interjúalany, aki szívesen beszél magáról, és a vele való tapasztalatom alapján különösen kedveli a mélyinterjút, amely „olyan előre megtervezett, bizonyos adott kérdésekre kötelezően választ váró beszélgetés, amelyik a személyiség mélyrétegéig hatol”.³ Jóllehet a strukturált interjúra emlékeztető kérdéseket tettem

1 | Az irodalmi mező fogalmát lásd pl. Domokos Johanna: *Endangered Literature. Essays on Translingualism, Interculturality, and Vulnerability*. Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary–L'Harmattan, Bp. 2018.

2 | Lásd pl. Heltai Erzsébet–Tarjányi József: A mélyinterjú készítése – és az elkövethető hibák forrása. In: *Településkutatás. Szöveggyűjtemény*. Szerk. Letenyei László L'Harmattan, Budapest 2004. 501–543; <http://tettconsult.eu/books/TelkutHTML/szovgyujtpdf/11-tarjanyi.pdf> (utolsó megtekintés: 2024. 06. 14.); Kovács Éva: Interjú módszerek és technikák. In: uő (szerk.): *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet*. (Regio Könyvek.) Néprajzi Múzeum–PTE–BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Budapest–Pécs 2007. 269–277; Solt Ottilia: Interjúzni muszáj. In: uő: *Méltóságot mindenkinek. Összegyűjtött írások I.* Beszélő, Budapest 1998. 29–48.

3 | Solt i. m. 30.

Molnár-Bodrogi Enikő (1967) – irodalmár, nyelvész, PhD, egyetemi docens, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, eniko.molnar@ubbcluj.ro

<https://doi.org/10.36373/em-2024-3-10>

fel, melyekre jól körülhatárolható válaszokat vártam, az író gyakran elkalandozott, és stílusa olykor líraivá vált (például a mitológiateremtésre adott válaszában). A narratívinterjú-kategóriával is érintkezik ez az interjú, mivel a (részleges) élettörténet, az emlékezés és az identitás szorosan összefonódik benne. Ugyanakkor a létrejött szövegben egyszerre van benne a felidézett múlt és a jelen perspektívája.⁴

Eredetileg tizennégy kérdést küldtem el Pohjanennek. Miután megkaptam a válaszokat, szükségesnek tartottam feltenni még néhány pontosító kérdést, például arra vonatkozóan, hogy mit ért a finn bürokratakon Svédországban, és milyen írók inspirálták a munkáját. Volt egy kérdésem a legújabb operaszövegből, a *Kvénföldet* illetően, de erre egészen másféle választ küldött, mint amire számítottam. Minden valószínűség szerint az operaszövegből magából idézett hosszasan, amely tele van Tornio-völgyi kulturális és történelmi hivatkozásokkal. Úgy döntöttem, hogy ezt a kérdést és választ kihagyom az interjú átírásából, és valamilyen formában egy másik tanulmányban dolgozom fel. Ha szóbeli interjút készítettem volna, megkíséreltem volna a témánál tartani Pohjanent, nyilvánvalóan megengedve neki kisebb elkalandozásokat, amelyek természetesen, különösképpen egy író és történetmondó esetében. Ebben a tanulmányban tizenhét kérdésre adott választ közlök és elemzek.

Az interjú során nyert anyagot lefordítottam magyar nyelvre. Minden interjút a végtelenségig fel lehet dolgozni, ezért az interjúkészítő dönti el, hogy az éppen aktuális kutatása szempontjából hogyan jár el a szöveggel. A tartalomelemzés módszerét választottam, amelynek során néhány, a későbbiekben felsorolandó szempontra fektettem a hangsúlyt, a teljesség igénye nélkül.

Pohjanen rövid életrajza

A válaszok könnyebb megértését elősegítendő összefoglalom Bengt Pohjanen életének fontosabb eseményeit. 1944. június 26-án született a Tornio völgyében, Kassa falvában, finn⁵ nyelvű szülők gyermekeként. Egész életét és munkásságát meghatározó tényező volt számára Finnország közelsége és a finn nyelvvel való folyamatos kapcsolata, amelyet az interjúban is említ: „a finn nyelvben tett utam nélkül aligha tudtam volna nyelvtant⁶ írni”.

Hat évet tanult szülőfalujában, utána négy évet végzett a járásközponti Pajala reáliskolájában, majd a haparandai gimnáziumban folytatta tanulmányait. Érdeklődése elsősorban a nyelvek felé irányult: az iskolában latin, görög, francia, angol és finn nyelvet tanult, szabad idejében pedig orosz. Iskolai tanulmányait svéd nyelven végezte, mert kisebbségi nyelvű oktatás nem volt Svédországban. A svéd és a finn nyelvhez való viszonyát ambivalens módon élte meg: a finnországi finn nyelvet, amelyet csodált, és magas szinten el is sajátított, nem érezte annyira a magáénak, mint az otthonában beszélt nyelvváltozatot. A svéd nyelv, a társadalom egyetlen presztízsnyelve, idegen

4 | Kovács Éva *i. m.* 273.

5 | A Tornio völgyében beszélt finn nyelvváltozatot meänkieli néven önálló nyelvnek ismerték el Svédországban 1999-ben.

6 | A meänkieli nyelvtanról van szó, amely ma is az egyetlen a maga nemében. Meänkieli változata: Matti Kenttä– Bengt Pohjanen: *Meänkielen kramatiikki*. Kaamos, Övertorneå 1996; Svéd változata: Bengt Pohjanen–Eeva Muli: *Meänkieli rätt och lätt*. Barents, Överkalix 2007.

volt mindig is számára, bár anyanyelvi szinten használja. 1966–1970 között az Uppsalai Egyetemen tanult teológiát, valamint finn és számi nyelvet. Teológiai és filozófiai kandidátusi címet szerzett, majd 1979-ben bölcsészdoktorrá avatták a Stockholmi Egyetemen. Disszertációjának témája Antti Hyry, az 1950-es évek élvonalába tartozó finn prózaíró munkássága volt. 1979 és 1983 között a finn nyelv és irodalom lektoraként dolgozott ugyanazon az egyetemen.

1970 és 1984 között lutheránus papként szolgált, majd 1984-ben áttért az ortodox hitre, és 2004-ben ortodox pappá szentelték Párizsban. Överkalixban szolgált 2004 óta.

Már 1967-ben, uppsalai egyetemi hallgató korában elkezdte a meänkieli nyelv és kultúra felélesztésére, megőrzésére és fejlesztésére irányuló munkáját. Dr. Erik Wahlberggel, a meänkieli helynevek kutatójával és néhány egyetemi hallgatóval egyesületet alapított Egyesület a Tornio-völgy jövőjéért (Föreningen för Tornedalens framtid/Föreninki Tornionlaakson tulevaisuuden puolesta) névvel. Ez az egyesület az első volt a maga nemében.

1979-ben született meg első regénye, svéd nyelven,⁷ majd nem sokkal utána megírta az első meänkieli regényt⁸ és az első meänkieli színdarabot.⁹ Az 1980-as évek óta életének egyik központi célja anyanyelve társadalmi helyzetének javítása, valamint nyelvi közössége identitásának az erősítése volt. Pohjanen sajátos Tornio-völgyi értelmiségi, aki sok tekintetben másképp gondolkodik, mint a többség, határokat lép át, és kimond olyan igazságokat, amelyekről ajánlatos volt hallgatni, amint az interjúból is kiderül.

Pohjanent írói munkásságáért a finnországi Oului Egyetem díszdoktori címmel tüntette ki 1998-ban.

Az interjú központi témái

A tizenhét kérdésre adott válaszok elemzésében az alábbi, több ízben előtérbe kerülő témákat emelem ki: a hivatás, nehézségek a pálya során, a kisebbségi irodalom fogalma és helye, a meänkieli jövője. Közvetlenségéből eredendően Pohjanen sok mindent elárul magáról, és a részleteket olyan kontextusba helyezi, amelyekből az olvasó pozitív képet alkothat róla, a saját értékének tudatában levő, meg nem értett és sok tekintetben háttérbe szorított értelmiségi képét. Ami az írói hivatást illeti, fiatal korára vezeti vissza annak kezdeteit, és tudatos döntésként vállalja az írói pályára való készülést (1)¹⁰. Egy korábbi, 2014-es beszélgetésünk során elmondta, hogy tizenhét évesen, 1961-ben írta első két versét, az elsőt latinul (*Ex oriente lux* 'Keletről fény jön') a másodikat pedig svédül (*Jag är född utan språk* 'Nyelv nélkül születtem'). Azt, hogy pályáját idegen nyelveken kezdte, úgy magyarázta, hogy akkor még „nem volt nyelve”. Az írói hivatás mellett anyanyelvének felkarolását és fejlesztését is küldetéseként élte és éli meg. Ez a kettő annyira összefonódik az életében, hogy egyik a másik nélkül elképzelhetetlen számára.

7 | Bengt Pohjanen: *Och fiskarna svarar Guds frid*. P. A. Norstedt & Söners Förlag, Malmö 1979.

8 | Bengt Pohjanen: *Lyykeri*. Förlaaki Kamos, Övertorneå 1985.

9 | 1985-ben írta. Nyomatásban jóval később jelent meg: Bengt Pohjanen: *Kolme näytelmä (Antigone, Kuutot, Bara en ettöring)*. Barents, Överkalix 2017.

10 | A zárójelben levő számok a kérdések/válaszok sorszámát jelölik.

Pohjanen olyan társadalomban éli az életét, ahol egyrészt a kisebbségi nyelvet beszélő nem számít a többségekkel egyenrangú állampolgárnak, másrészt a különböző kisebbségi csoportok együttműködése problémásnak bizonyul (3, 4). Elsősorban az állami támogatások miatti harc osztja meg a meänkieli közösséget, ugyanis olyanok formálnak jogot a nyelv képviselőjére, akiknek a meänkieli nem anyanyelve, és nem is beszélnek azt. Pohjanen kifejezi mély csalódását és kiábrándulását a miatt a jelenség miatt, amelyet „szektásodás”-nak nevez. Olyan állami intézményekre vonatkoztatja ezt, amelyek munkatársai svéd vagy finn nyelven képviselik a meänkielieket, és nem mutatnak készséget a másokkal való együttműködésre (itt elsősorban önmagára gondol, aki évtizedek óta dolgozik a meänkieli nyelvi tervezésen állami támogatás nélkül).

Pohjanennek meggyőződése, hogy egy kisebbségi kultúrát a kisebbség nyelvén lehet hitelesen képviselni (4, 6, 7). Ezzel magyarázható, hogy a kisebbségi irodalom legfontosabb ismertetőjegyének is annak nyelvét említi. A fennoskandiai finnugor kisebbségi írók legnagyobb része nem (csak) anyanyelvén ír. Az irodalomkutatók ezt természetesnek tekintik,¹¹ és a saját kisebbségi nyelven írott szépirodalomnak általában nem tulajdonítanak kiemelt szerepet. A legtöbb finnugor nyelvű szépíró két nyelvet és két kultúrát tart a sajátjának, az egyik az anyanyelv és az anyanyelvű kultúra, a másik annak az államnak a többségi nyelve és kultúrája, amelynek polgára az író.¹² Viinikka-Kallinen úgy határozza meg a kisebbségi irodalmat, mint amely egy adott kisebbség nyelvén írott vagy az illető kisebbséghez tartozó személy által más (leginkább többségi) nyelven írott, de a saját nyelvi-etnikai csoportját érintő témáról szól.¹³ Pohjanen kifejezi keserűséget amiatt, hogy a svédül író Tornio-völgyiek kisebbségi íróként ismertetik el magukat, hogy támogatásban részesüljenek (4, 6, 7): „Elég világosnak kellene lennie, hogy mi határozza meg a kisebbségi irodalmat, de mégsem az. A pénz, a hatalom és a politika vette át a hatalmat és diktál”. Ebben a tekintetben a korábnál rosszabbnak ítéli meg a helyzetet.

Áldozatként és hátrányosan megkülönböztetett személyként mutatja be magát több szempontból is. Utólag bánja, hogy a morális feladatként vállalt nyelvápolás és ennek érdekében a másokkal való együttműködés kontextusában nem figyelt oda

11 | Satu Gröndahl: Identity Politics and Construction of Minor Literatures. Multicultural Swedish Literature at the Turn of the Millennium. *Multiethnica* 2007. 21–29.; Anne Heith: Fluid Identities and the Use of History: The Northern Lights Route and the Writings of Bengt Pohjanen. https://www.researchgate.net/publication/228430806_Fluid_Identities_and_the_Use_of_History_The_Northern_Lights_Route_and_the_Writings_of_Bengt_Pohjanen (utolsó megtekintés 2024. 06. 21.); Anne Heith: Voicing Otherness in Postcolonial Sweden. Bengt Pohjanen's Deconstruction of Hegemonic Ideas of Cultural Identity. In: *The Angel of History. Literature, History and Culture*. Szerk. Vesa Haapala et al. University of Helsinki, Department of Finnish Language and Literature, Helsinki, 2009. 140–147.; Anne Heith: Aesthetic and Ethnicity: The Role of Boundaries in Sámi and Tornedalian Art. In: *Whiteness and Postcolonialism in the Nordic Region*. Szerk. Kristin Loftsdóttir, Lars Jensen. Routledge, Taylor & Francis Group, London–New York 2012. 159–173.; Anitta Viinikka-Kallinen: While the Wings Grow. In: *Planning a New Standard Language. Finnic Minority Languages Meet the New Millennium*. Szerk. Helena Sulkala, Harri Mantila. SKS, Helsinki. 2010. (Studia Fennica Linguistica 15.) 147–177.

12 | Johanna Laakso–Domokos Johanna (szerk.): *Multilingualism and Multiculturalism in Finno-Ugric Literatures*. LIT, Wien 2011. (Finno-Ugric Studies in Austria 8); Anitta Viinikka-Kallinen: 'Kuka kertoo meikäläisistä? Tekstijä tarinat vähemmistöidentiteetin kantajana. In: *Tutkielmia vähemmistökielistä Jäämereltä Liivinrantaan*. Szerk. Miia Mikkonen, Helena Sulkala, Harri Mantila. Oulun yliopisto, Oulu 2001. (Vähemmistökielten tutkimus- ja koulutusverkoston raportti II. N:o 18.) 275–286.

13 | Viinikka-Kallinen: *i. m.* 147.

arra, hogy szerződéseket igényeljen, amelyekben pontosan tisztázzák a szerzői jogait. Emiatt történhetett meg, hogy a bibliai szövegek fordításait, amelyeket ő maga végzett el, egy munkacsoport szellemi tulajdonaként ismerik el (5). Figyelemre méltó még egy szempontból az ötödik kérdésre adott válasza. Amit elsősorban másként tenne, ha újra kezdené, az lenne, hogy anyanyelvén beszéljen a gyermekeivel. Ennek megértéséhez szükség van arra a háttérismeretre, hogy a Pohjanen felesége svéd nyelvű, és ez volt az egyetlen nyelv, amelyet a családban használtak.

A meänkieli jövőjét ambivalens módon látja. Akit eredeti meänkielinek nevez, annak szülei svédországi születésűek, és a meänkieli nyelvet továbbadták gyermekeiknek (15). Ez a generáció, a Pohjanené, már eltűnőben van. Akik ma beszélnek a meänkielit, azok túlnyomó többségének legalább az egyik szülője finnországi származású. A sorok közül azt olvashatjuk ki, hogy ezeket nem tartja ugyanolyan meänkielieknek, mint saját nemzedékét, mivel az általuk beszélt nyelvre nagyobb mértékben hatott a finn nyelv. Ugyanakkor azt is világosan látja, hogy a finn nyelv hatása nélkül a meänkielit nagy valószínűséggel már nem beszélnék Svédországban.

Ahhoz, hogy a meänkieli nyelv és kultúra ne merüljön feledésbe, Pohjanen olyan narratívát épít ki szinte valamennyi írásában, amely által tudatosan művel és irányít egyfajta emlékezőterápiát, amelyről egy korábbi tanulmányomban írtam.¹⁴ Ennek a célcsoportja saját közössége, amelyet a többségi, hivatalos történelemírás elidegenített saját gyökereitől és a többségtől eltérő múltjától. Pohjanen megkísérel mitológiát teremteni a meänkieli közösség számára, mivel tudja, hogy a mítosz elmélyíti saját kultúrája és nyelve ismeretét, és ezáltal megerősíti az identitását (9). A többi kérdésre adott válasz stílusától merőben eltér ez a válasza. Lírai stílusban ír, szóképeket használ („monda és a rege ragyogás a nép felett”, „idegen nyelvek értelmeztek bennünket és a mi fali díszünket, a mi szokásainkat és szertartásainkat”, „csendben voltunk, bár saját szavaink elolvadtak a szánkban a kimondás forró szándékától”, „a pusztulás és felejtés gyermekei vagyunk”). Csakis az emlékezés és az emlékek kimondása által tartja lehetségesnek közössége jövőjét biztosítani, mert, amint írja: „A nép, amelynek el kell felejtene elődeit, elfelejti saját jövőjét is”.

Pohjanen önmagáról alkotott képe

Pohjanen, mint általában a mélyinterjú alanyai, egy bizonyos képet akart nyújtani magáról a válaszadás során. Nézzük meg dióhéjban, milyennek látja önmagát. Céltudatosnak, aki céljait már fiatal korában megfogalmazta és meg is valósította őket élete során: írónak, nyelvapolónak és -fejlesztőnek lenni, idegen nyelveket tanulni és sokféle irodalmat olvasni annak érdekében, hogy minél szélesebb körű műveltséggel bírjon. Büszke a megvalósításaira („a meänkieli a világűrben táncol”, „következetesen megvalósítottam az írói, a fordítói és a kutatói pályát”, nyelvtana hét kiadást megért), tisztában van azzal, hogy olyan alapot vetett a meänkieli irodalmi nyelvnek, amelyre az utána következők építhetnek, ha alaposan megismerik sokoldalú munkáját,

14 | M. Bodrogi Enikő: Kollektív stigma és emlékezőterápiá – Bengt Pohjanen tárcái. In: *Interdiszciplináris párbeszéd* 5. Szerk. Veress Károly. Egyetemi Műhely Kiadó–Bolyai Társaság, Kvár 2017. (Egyetemi Füzetek 36.) 179–193.

érdeklődéssel fordulnak felé és tanulnak belőle. Fontos tanácsként fogalmazza meg az utána következőknek, hogy a munkát sosem szabad feladni, a nehézségek ellenére sem, és az energiát a tulajdonképpen munkába kell fektetni, nem a különböző értekezletekbe és az anyagi érdekek előtérbe helyezésébe.

Írói, közéleti és mindennapi élete olyan egységet alkot nála, amelyben minden összefügg egymással, s a legfontosabb mozgatórugó számára az igazságtalanságok feltárása, kimondása és önmaga szerepének igazolása egy olyan közegben, amelyben meg nem értés veszi körül. Az itt közölt interjúból kiolvasható az irodalom és a nyelvek iránti szeretete, érzékenysége, küldetészerű elszántsága nyelve érdekében, keserősége az őt és munkáját marginalizálók miatt, valamint hálája azok iránt, akik támogatást nyújtottak neki. Mindezt sokféle stílusban fogalmazza meg, a humorostól a fullánkos nyelvű harciasságon át a líraiságig. Fontosnak tartom ezt az interjút Pohjanen munkásságának és személyiségének megismeréséhez, mert minden olyan témát érint, amellyel több mint hat évtizedes pályáján foglalkozott.

Interjúkérdések és válaszok

2024. április 28.

1. Melyek voltak életed legfontosabb céljai?

Nagyon fiatal fiúként elkezdtem az írói életről és az írásról álmodozni. Ugyancsak már fiatalon fontosnak tartottam Meänmaa¹⁵ kultúrájának és nyelvének a fejlesztését, s finnül tanultam már a gimnáziumban, majd az egyetemen. És már a 60-as években egyesületet alapítottunk, amelynek célja Meänmaa és kultúrájának támogatása volt. Célomnak tekintettem az idegen nyelvek tanulását is, és megtanultam tíz nyelvet, valamint tizenöt különböző nyelvről fordítottam. Az írói életet tűztem ki magam elé.

2. Mivel vagy a legelégedettebb?

Hogy minden célomat követtem, hogy három nyelvet fejlesztettem: a meänkielit, a svédet és a finnt. Hogy következetesen megvalósítottam az írói, a fordítói és a kutatói pályát.

3. Melyek voltak a legnehezebb dolgok a meänkieli érdekében végzett munkád során?

A meänkieli beszélt nyelv, amelyben minden nyelvjárási sajátosság fontos. Az irodalmi nyelv fejlesztése nehéz volt, és a finn nyelvben tett utam nélkül aligha tudtam volna nyelvtant írni. Ezekben a napokban jön ki a nyomdából a nyelvtan hetedik kiadása.

Nehéz volt az az elképesztő ellenállás, ami azzal kezdődött, hogy az állam pénzeket kezdett osztani. Intézményeket alapítottak, amelyekben egynyelvű svédek meg finn nyelvű bürokrata dolgoztak, s az intézmények olyan zárt körben működtek, hogy nem nagyon volt lehetőség együttműködésre velük. Egy új állami úri rend született, amely a korábnál is rosszabb volt legalábbis velem szemben. A korábbiak engedékenyebbek

15 | A meänkieliek lakta terület.

voltak. Legalábbis segíteni akartak. Észrevettek bennünket. Az új úri nép még csak nem is lát bennünket. Terjed a szektásodás.

4. Megmagyaráznád, mit értesz a finn nyelvű bürokratákon?

Mi, akiknek a folyó eme partján a meänkieli az anyanyelve, elég kevesen vagyunk, és akik vagyunk, nem képviselhetjük önmagunkat. Az egynyelvű svédek nem ugyanahhoz a kultúrához tartoznak, mint mi. Birtokukba vették az intézményeket, és azt mondják, hogy kölcsönözhetjük azokat. Ma például érkezett egy körlevél a Tornio-völgyi könyvtárból,¹⁶ és abban egy svédnek a művét említik az első helyen. Minket nem is említene. Az állami intézményekben olyanok is dolgoznak most, akik Finnországban tanultak, és nem ismernek bennünket alaposan. Ők is kizárnak minket a beszélgetéseikből. Sosem tapasztaltam ennyi hátrányos megkülönböztetést, mint most.

5. Ha újrameghozhatnád, mit tennél ugyanúgy, és mit másként?

Meänkieliül beszélnek a gyermekeimmel.

Sokkal óvatosabb lennék, nem lennék olyan segítőkész és nyílt és minden együttműködésre hajlandó szerződéses és letisztázott elvek nélkül. Itt van egy példa: lefordítottam az evangéliumokat és 28 könyvet az Ó- és Újszövetségből, s ezek most hivatalosan úgymond egy munkacsoport fordításai, amelyekhez nekem nincs jogom. Ha ezt tudtam volna, szerződéseket, írottakat követeltem volna, de a nyelv és jövője iránti szeretetem hozott ilyen helyzetbe. Talán a stockholmi egyetemem maradtam volna és ott dolgoztam volna, nem ezen a kis vidéken, ahol nem úgy értik a dolgokat, ahogy én.

6. Mi a kisebbségi irodalom és pontosabban a meänkieli irodalom?

Már maga a kérdés feltárja azokat a problémákat, amelyek bennünket, meänkieli írókat érintenek. A kisebbségi irodalom a kisebbség irodalma, és a kisebbség szerintem nyelvi. Én és nemzedékem más tagjai évtizedeken át munkálkodtunk, és egyszer csak, amikor státusunk és értékünk megnőtt, az *ummikkók* [egynyelvű svédek] előnkbe lépnek, képviselnek minket, és azt állítják, hogy ők a meänkieli és a számi nyelvű irodalom csapata. Még azt is mondják az *ummikkók*, hogy az ő anyanyelvük a meänkieli, de elvették tőlük, s most csak svédül beszélnek, és állás, hírnév és pénz jár nekik. Ez ugyannyira bődületes, mint amikor egy pszichiáter elmesélte, hogy a páciense azt mondta, hogy a szomszédja elrabolt tőle egymillió koronát. Erre a pszichiáter, hogy hiszen neked nincs is egymilliód. Mire a beteg, hogy, jó, jó, de ha lett volna. Eszembe jut, amit Heidegger írt: „A nyelv a lét háza. A nyelv hajlékában lakozik az ember. A gondolkodók és a költők e hajlék őrzői”.¹⁷

7. Mi határozza meg a kisebbségi irodalmat?

Megtaláltam egy korábbi rádióinterjút, a 90-es évek végéről. Hárman voltunk jelen, írók. Egy *ummikko*, aki azt mondta, hogy nem akarta megtanulni a meänkielit, és bár ugyanabban a faluban élt, mint egy másik meänkieli, két különböző kultúrában laktak (lásd Heidegger!). Most elterjesztették, hogy ő kisebbségi író. Persze, hogy

16 | Tornedalsbiblioteket, Övertorneå.

17 | Heidegger: Levél a „humanizmusról”. In: uő: *Útjelzők*. Osiris, Bp. 2003. 293.

nem az, de ily módon szereznek az *ummikkók* pénzt és hírnevet. A másik író meänkieli volt, de nem fogadta el azt saját nyelvének, és csak svédül írt. Azt állította, hogy *nem tanulhatta meg* (kiem. a válaszadó, M. B. E.) írni a saját nyelvét. Én azt mondtam erre, hogy ha meänkieli, akkor egy hét alatt megtanulna írni is. Az volt a véleménye, hogy a meänkieli nyelven nem jut messzebbre, mint egyik faluból a másikba. (Most, lám, a meänkieli a világűrben táncol, mert lefordítottam Martinson Aniará-művét.¹⁸) Én voltam ott a harmadik író, és én meänkieliül írok. Elég világosnak kellene lennie, hogy mi határozza meg a kisebbségi irodalmat, de mégsem az. A pénz, a hatalom és a politika vette át a hatalmat és diktál. Most nehezebb a helyzet nekünk, meänkielieknek, mint 40 évvel ezelőtt.

8. Hogy történt, hogy *A csempészkirály fia* című regényed először finn nyelvű fordításban jelent meg, és csak utána az eredeti változatban, svéd nyelven?

Ez a regény nagy sikert aratott, de észrevettem, hogy amit a fentiekben mondtam, elkezdett Stockholmban és a Norstedts Kiadóban is elterjedni; azután, hogy erőszak és fenyegetés áldozatává lettem, megpróbálták megakadályozni a műveim kiadását innen, főleg Pajalából, az én szülőjárásomból.¹⁹ Kiadtam a regény fordítását Finnországban, s a kiadó észrevette, hogy jó a könyv, és lelkesen kiadta. (A Norstedts Kiadót bombafenyegetés érte 2015. augusztus 5-én, a norrbotteni színházat pedig 1993. március 13-án).

9. Azon is munkálkodtál, hogy mitológiát teremts Meänmaának. Miért tartod ezt fontosnak? Hogyan végezted ezt a munkát?

A monda és a rege ragyogás a nép felett, és a mítosz elmélyíti saját kultúránk és nyelvünk ismeretét, megerősíti identitásunkat.

Bizony rólunk túl sokáig hallgattak. Túl sokáig éltünk eredetünkről nem tudva. Túl sokáig hallgattak a füleink ismeretlen szavakat rólunk azoktól, akik befogták a szánkat, és némává tettek minket.

Aki nem tudja, honnan jön, nem tudhatja, hová megy; de azt sem tudja, éppen hol van. A nép, amelynek el kell felejténie elődeit, elfelejti saját jövőjét is. A halottaknak szükségük van a mi emlékezetünkre, és nekünk emlékeznünk kell rájuk; egyszer majd találkozunk a hosszú távú emlékezetben, a *girijában*.²⁰ Az önkéntes anamnézis még a népet, a kultúrát és a nyelvet is érintheti.

Nem szabad a múlt időkben élnünk, de az elmúlt idők bennünk élnek. Ebben nincs választási lehetőségünk.

A hosszú távú emlékezet, a *Girija* nélkül a nép nem értheti meg önmagát, nem találhatja meg saját helyét az emberiség sorsában, sem a saját lelkét és örökségét saját hazájában.

A *girijában* mítoszt, éneket, varázslatot és meseországot lehet találni. A *girijában* a nép önmagát látja, legalábbis a múltját. A mese és a monda a nép fölött ragyog. A mítoszban mély önarcképet találni.

18 | Harry Martinson: *Aniara*. Barents, Överkalix 2022.

19 | Fontos háttér-információ, hogy a regényben az író megfogalmazza a helyi hivatalosságoknak a kisebbség ellen irányuló visszaéléseit, s emiatt követelték a kérdéses részek kihagyását.

20 | Pohjanen alkotta szó.

A hódítók saját nyelvükön határoztak meg bennünket, megmondták, mik és kik vagyunk, megírták a mi történelmünket, és odakényszerítettek a nézőtérre, hogy onnan kövessük az ő szavaik hosszú folyamát. Idegen nyelvek értelmeztek bennünket és a mi fali díszeinket, a mi szokásainkat és szertartásainkat. Mi csendben voltunk, bár saját szavaink elolvadtak a szánkban a kimondás forró szándékától. De a mi szavaink nem feleltek meg. A mi nyelvünket nem ismerték el, és nem ismernek minket sem.

Mikor meghal egy nyelv, meghal egy nép is. Mi is a pusztulás és felejtés gyermekei vagyunk. De a monda előbukkant a táltos törzsökéből és a dal gyümölcssei a szó mestérének gyökeréből: a hosszú biológiai emlékezet hosszabb, mint a hatalom leghosszabb karja; nekünk is vannak hegyeink, folyamaink, földjeink, kisebb és nagyobb tavaink, folyóink és ösvényeink, amelyek mind emlékeket és mondákat hordoznak magukban. És ha ezek elhallgatnak, akkor a *Girija* fog megszólalni a csendes mohán keresztül és a mocsarak zombékjai, az ösvények gyöngyvirágai és a hópolyhek által, sőt, még a régi gerendaház fűrészporából is.

10. Hogyan látod életművedet?

Az életmű szerintem küldetés, amelyet el lehet fogadni és kitartóan végezni. Én az életművem saját elhivatásomnak tekintetem és tekintem, s folytatni kívánom mindaddig, amíg az erőm engedi. 80 évet töltök ezen a nyáron, és jó erőben vagyok.

11. Kinek vagy hálás?

A szüleimnek, akik otthon meänkieliül beszéltek velünk először, és csak azután svédül. Hálás vagyok Anna tanító néninek az iskolából, mivel észrevette, hogy milyen gyorsan tanulok meg egy új nyelvet, és feladatokat adott nekem az iskolában, például, hogy felolvassak a karácsonyi ünnepélyen. Hálás vagyok Matti Kenttännek, aki a finn nyelvtanárom volt a 60-as években a gimnáziumban. Ő volt az én mintaképem. Hálás vagyok a kutatóknak, akik ösztönözték többnyelvű munkámat. Hálás vagyok a családomnak, amely támogatást és erőt nyújtott.

12. Melyek a következő terveid?

Most épp könyvet írok, amelyben megfogalmazom ezeket a dolgokat, amelyekről az előbbieken beszéltem és írtam. Az ötödik operát is írom, valamint egy új művet Claude Simon stílusában: *Hangok Mannerheim sirjándl*.

13. Hogyan lehet folytatni a te elképesztően sokszintű munkádat a meänkieli érdekekben?

Meg kell ismerni az én munkámat, megfigyelni sokoldalúságát és tanulni belőle. Sosem feladni, és érdeklődéssel viszonyulni a munkához.

14. Milyen tanácsot adnál követőidnek?

Ne legyetek kapzsis! Ne törődjetek annyit a gyűlésekkel és az egyesületekkel, végezzétek a konkrét munkát! Olvassatok, kutassatok, becsljétek meg a nyomainkat!

15. Miként látod a meänkieli jövőjét?

Az az igazi meänkieli nemzedék, amelynek svéd²¹ háttere és svéd²² szülei vannak, akik a meänkielit adták tovább nekünk, eltávozóban van. Mostanában, amikor találkozom egy meänkieli beszélővel, megkérdem tőle: édesapád vagy édesanyád Finnországból származik? Kilencvenöt százalékuk azt mondja, hogy „igen”, valamelyikük. Ez azt jelenti, hogy valami eltűnik. De bizony a meänkieli tovább folytatja életét, meg kell köszönnünk, hogy a határ nyitva áll. De mi, akik ama teljesen eredeti meänkieli nemzedék vagyunk, mi lassan eltávozunk.

16. Milyen írói előképeid voltak? Kik inspirálták a munkádat?

A finn modernista Antti Hyry, akinek a munkásságából doktoráltam. Ugyanolyan háttérrel rendelkezik, mint én. Aleksis Kivi, a nagy klasszikus. A finn költők közül Eino Leino és Paavo Haavikko. Svédországban Dan Andersson, akinek az emlékére alapított díjat elnyertem, mivel az Andersson-társaság szerint az ő szellemében írok: nálam is megvan a misztikum, a szép nyelv és a lét mély dolgai. Harry Martinson fiatalkorom nagy példaképe: Aniara című munkáját nemrég fordítottam le meänkielire. A környezetről szóló szövegei rendkívül fontosak számomra. Eyvind Johnsonban hatalmas elbeszélőtehetsége fogott meg. Claude Simon és Márquez totális regénye szintén megihletett. Isac Bashevis Singer sokat jelentett nekem meänkieli írásaim légkörét tekintve. Ugyanolyan a háttere, mint az enyém. Elképesztő dolgok. Megemlíthetném még a következőket: Robert Musil, Lawrence Durrel, Heinrich Böll, Thomas Mann.

17. Mit üzensz más kisebbségeknek, például az erdélyi magyaroknak?

Ti magatok döntsetek el, kik vagytok! És maradjatok azok.

Mission, Value Preservation and Honesty

– An interview with Bengt Pohjanen –

Keywords: mission, value, native language, identity, minority literature.

In this study I publish the Hungarian translation of my interview with Bengt Pohjanen, the most outstanding representative of the Meänkieli language and literature. I also analyze the most important issues that were discussed – the writer's calling, the concept of minority literature, the difficulties he encountered in his career as a writer, and thoughts concerning the future of his native language. During the past fifteen years, along which I have followed and researched Pohjanen's activity, I have made several oral interviews with him, but this time I sent him my questions in written form, and he also answered me in writing. Pohjanen's life as a writer, as a public figure and his everyday life form a unit in which everything is connected to everything, and his most important aim is to unveil the truth and to utter it; at the same time to acknowledge his own role in a surrounding where he is not understood.

21 | Értsd: svédországi.

22 | Ua.